

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΙΚΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΩΝ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΙΤΑΛΙΑΣ

Κύριος σκοπός της αποστολής μου στη Νότιο Ίταλία κατ' ἐντολήν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1962, ἦταν ἡ ἔρευνα τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο Ἑλληνοφώνων γλωσσικῶν νησίδων Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας (Salento) καὶ ἡ ἀποθησαύριση γλωσσικοῦ ὕλικου, χρήσιμου γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ιδιωμάτων της.

Ἡ ἀνάγκη συγκεντρώσεως γλωσσικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ ιδιώματα τῆς Νοτίου Ἱταλίας, σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, προέκυπτεν ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ πλεονεκτὸ γλωσσικὸ ὕλικό, ποὺ περιέχεται στὸ *Lexicon Graecanicum Italiae inferioris* καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα τοῦ *Archivum*, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μῆκος τοῦ δὲ ἀναφέρεται μὲ φράσεις ἀπὸ τὴν καθήμερην ὁμιλία τοῦ λαοῦ. Οἱ φράσεις ἀπὸ τὸν ἀβίαστο λόγον ἐκτὸς τοῦ ὅτι βοηθοῦν γιὰ τὴν ἐτυμολόγησιν τῶν λημμάτων καὶ τὴν ἀποσαφήνισιν τῆς κυρίας σημασίας καὶ τῶν διαφόρων σημασιολογικῶν ἀποχρώσεων τῶν λέξεων, δίνουν παράλληλα τὴ μορφή τῆς περισπούδαστης γλώσσας τῶν Ἑλληνοφώνων, ποὺ, μολονότι βρίσκεται σὲ πλήρη ὑποχώρησιν, διατηρεῖ ἀκόμη μεγάλο μέρος τοῦ λεξιλογικοῦ της πλούτου καὶ τὴν πλαστικότητά της.

Γιὰ νὰ συμπληρώσω τὴν ἑλλειψιν αὐτή, ἐπεδίωξα νὰ ἀντλήσω ὕλικό ἀπὸ τὸν τρέχοντα λόγο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ προφορικοῦ λόγου: διηγήσεις, παραδόσεις, παραμύθια, ᾠσματα, παροιμίες, γνωμικά, αἰνίγματα, ἑπιδέες, καθαρογλωσσήματα κ.ἄ. Γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος οἱ σημερινοὶ Ἑλληνόφωνοι τῆς Νοτίου Ἱταλίας, διατηροῦν τὸ θυμόσοφο Ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Οἱ παροιμίες καὶ τὰ γνωμικά τους διακρίνονται γιὰ τὴν πρωτοτυπίαν τους. Ὀλίγες μόνον ἀπ' αὐτὲς συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνες τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, οἱ περισσότερες εἶναι πηγαῖα δημιουργήματα τῆς παρατηρητικότητος τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τὴν πλούσια συλλογὴ τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν γνωμικῶν, ποὺ ἔχω μέχρι σήμερα συγκεντρώσει, παραθέτω ἐδῶ αὐτές, ποὺ ἀναφέρονται στὸν γεωργικὸ καὶ

ποιμενικό βίο, προέρχονται δὲ οἱ περισσότερες ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοφώνους τῆς Καλαβρίας, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Τὶς δίνω στὸ ἰδίωμα τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται καὶ σὲ συνέχεια δίνω τὴ μετάφραση στὴ Νεοελληνικὴ. Μέσα σὲ παρένθεση δίνω τὴν ἑρμηνεία τῶν ἰδιωματισμῶν, τῶν Ἰταλικῶν δανείων καὶ τὴ σημασία τῆς παροιμίας.

Γιὰ τὴν πιστὴ ἀπόδοση τῆς φωνητικῆς τῶν ἰδιωμάτων χρησιμοποιοῦ λατινικούς καὶ ἑλληνικούς χαρακτῆρες μὲ σύμβολα: *b*: ἀμβέλι > ἀμπέλι, ἀμβλίκι > ἀμπλίκι, *d*: ἀνδρα > ἀντρας, δένδρο > δένδρο, δόνδι > δόντι, *d-d* γιὰ τὸ διπλὸ προουρανικὸ λ-λ: ἀδ-δα > ἄλλα, ποδ-δα > πολλά, *dζ*: δζονάρι > ζωνάρι, δζημία > ζημία, ποὺ προφέρεται ὅπως τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα τζ στὴ λ. τζίρος, *λ* γιὰ τὸ οὐρανικὸ λ: ἡλιο > ἥλιος, κάλ-λιο > κάλλιον, *ν* γιὰ τὸ οὐρανικὸ ν: σινιάλο > σινιάλον, *κ* μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήεντα *e* καὶ *i*: κέρι > κερὶ, κήπο > κῆπος, προφέρεται ὅπως τὸ Ἰταλικὸ *c* μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήεντα *e* καὶ *i*: cenlo, circa, *g* γιὰ τὸ μεσοουρανικὸ γγ, γκ: ἐνγίδζω > ἐγγίζω καὶ τὸ λαρυγγικὸ γκα, γκο: ἀργάστι > ἀδράχτι, μάργανο > μάγγανο, ἀργό > ἀργός, *g* ὅπως τὸ Ἰταλ. *g* μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήεντα *e*, *i*, *o* καὶ *o*-*o* γιὰ τὸ τραχύ, τὸ οὐρανικὸ *s*: *o*-ἄρο > ἔρορ, *o*-ἄρημο > ἄσχημος, *o*-ῶλο > ὠλο, προφέρεται ὅπως στὰ Ἰταλικά *scena*, *scia*, *t* γιὰ τὸ δασύ *t*, προφέρεται ὡς *th*: λέτ-τω > λέρτω, συμδέτ-τερο > συμπέτερος, *π* = *ph*: ἀγράφ-τιδο > ἀγριάπιδο.

Συντομογραφίες

Ἄπουλ. = Ἀπουλία, Γαλλικ. = Γαλλικισμὸς, Καλαβρ. = Καλαβρία, Καλημ. = Καλημέρα, Κοντοφ. = Κοντοφοῦρι, Μαρτάν. = Μαρτάνο, Μπόβ. = Μπόβα, Ροχούδ. = Ροχούδι, Στερν. = Στερνατία, TNC = Testi Neogreci di Calabria, Χωρίο Ροχούδ. = Χωρίο Ροχούδι.

1. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

ἄβρο (ἄγουρος): *Τὸ ἀπ-πίδι ἄβρο ποδ-δὲς φορὲ πέτ-τει πρόπ-τι ὃ γιανωμένο* = τὸ ἄγουρο ἀπίδι πολλές φορές πέφτει (ἀπὸ τὴν ἀπιδιά) πρὶν ἀπὸ τὸ γινωμένο, τὸ ὠριμο (πολλές φορές νέοι ἄνθρωποι πεθαίνουν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους, ὁ θάνατος δὲν κάνει διακρίσεις) Ἀπουλ. (Καλημ.).

ἀγράφ-τιδο (ἀγριάπιδο): *Τὸ δ-δὲν ἐσκάσκει καὶ δὲν γενδρών-νει, τρώγει ἀγράφ-τιδα καὶ τσωμι τῇ γ-γῇ* = ὅποιος δὲ σκάφτει (τοὺς ἀγρούς) καὶ δὲ μπολιάζει (τὰ ἄγρια δέντρα), τρώγει ἀγριάπιδα καὶ ψωμι τῆς γῆς (= εἶδος χόρτου ὅποιος δὲν ἐργάζεται, δὲν ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.) — TNC, 381.

αἶγα (αἶγα) (I): *Πὼς ἔναι ἡ αἶγα, ἔρκεται ἡ χιμαῖρα* = ὅπως εἶναι ἡ γίδα, ἔρχεται (γίνεται) τὸ ρίφι (ἡ κόρη μοιάζει τῆς μάνας) Καλαβρ. (Ροχούδ.)

αἶγα (αἶγα) (II): *Οἱ αἶγε πᾶσι πάντα στὰ δζουνάρια* = οἱ γίδες πηγαίνουν πάντα στους κρημνούς (ὁ καθέννας ἀκολουθεῖ τὸ φυσικὸ του) Καλαβρ. (Μπόβ.)

αἶρα (αἶρα): *Νὰ μὴ φάη αἶρα, τί δ-δὲ θ-θέλει σκότο* = νὰ μὴ φάη αἶρα ὅποιος δὲ θέλει ζαλάδες, σκοτοδίνες (σ' ὅποιον δὲν ἀρέσουν οἱ στενοχώριες, νὰ μὴ τις προκαλῇ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀκάθ-θι (ἀγκάθι): *Μὴ πάη τσμπόγλυτο, τὶ σπέρ-ρει ἀκάθ-θια* = νὰ μὴ πάη (περπατῇ) ζυπόλητος, ὅποιος σπέρνει ἀγκάθια (ἐκεῖνος, ποὺ δημιουργεῖ σκάνδαλα, πρέπει νὰ προφυλάσσεται) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀλεάτα (ἀγελάδα): *Τὶς ἀλατρεῖ με ἀλεάε 'ἐ κ-κάν-νει ποῦ-δὺν σιτάρι* = ὅποιος ὀργώνει με ἀγελάδες δὲν κάνει πολὺ σιτάρι (ἡ ἐργασία ἀποδίδει ἀνάλογα με τὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιοῦμε) Ἀπουλ. (Μαρτάν.)

ἀλιπούνα (ἀλεπούδα): *Δόπου τι ἐ ἀλιπούνα ἔν ἔτ-ῆσε 'ὁ σταφύλι, εἶπε κά ἔν' ἄβρο* = ὅταν δὲν ἔφθασεν ἡ ἀλεπού (νὰ πιάσει) τὸ σταφύλι, εἶπεν ὅτι εἶναι ἄγουρο (δόπου = τὸ Ἰταλ. ἐπίρρ. *dopo* = κατόπιν) Ἀπουλ. (Καλημ.)· πβ. τῇ νεοελληνικῇ «ὅσα δὲ φτάνει ἡ ἀλεπού, τὰ κάνει κρεαταστῆται καὶ τὴν ἀρχαία «ὄμφακές εἰσι».

ἀμαλὸ (ὀμαλόν): *Τὶ π-πάει ἀμαλὸ, πᾶει καλὸ* = ὅποιος πάει ἀπὸ τὸ ὀμαλὸ μέρος, πάει καλὰ (φθάνει στὸν προορισμὸ τοῦ ὅπου ἀποφεύγει τὶς κακοτοπιές) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμβέλι (ἀμπέλι) (I): *Τὶ σπέρ-ρει στὸν ἀμβέλι, 'ἐ θ-θερίδ-ζει κ' ἔν δρυγάει* = ὅποιος σπέρνει (σιτάρι) μέσα στὸ ἀμπέλι, δὲ θερίδ-ζει (τὸ σιτάρι) καὶ δὲν τρυγάει (τὸ ἀμπέλι) (ἡ ἀπληστία τιμωρεῖται) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμβέλι (ἀμπέλι) (II): *Ἄ δ-δὲν ἐσκάστη καὶ δὲν γλαδέγη τὸν ἀμβέλι, τρώει φυῶ-φάμβελο καὶ δὲ σταφύ-φι* = ἂν δὲ σκάφτης καὶ ἂν δὲν κλαδεύς τὸ ἀμπέλι, θὰ τρώγης ἀμπελόφυλλα καὶ ὄχι σταφύλια (ἂν δὲ γίνῃ συστηματικὴ ἐργασία, τὰ ἀποτελέσματα δὲ θὰ εἶναι ἱκανοποιητικὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμβλίκι (ἀπλίκι): *Σὰν ἐμβαίν-νῃ ὁ χειμώνας, μάρο τι δὲν ἔχει ἀμβλίκι* = ὅταν μπαίνει ὁ χειμώνας εἶναι δυστυχής, ὅποιος δὲν ἔχει ἀπλίκι (ἀμβλίκι = ἀπὸ τὸ βυζαντ. οὐσ. ἀπλίκιν = μικρό, πρόχειρο σπῖτι στὴν ἐξοχή, μάρο = ἀπὸ τὸ ἐπίθ. μαῦρος ἐξιταλισμένο = δυστυχής· δυστυχής εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ ἀντιμετωπίζει τὶς ἀντιξοότητες χωρὶς τὰ ἀπαιτούμενα ἐφόδια) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀργάστι (ἀδράχτι): *Κάν-νει πλέο μία γυναῖκα στ' ἀργαλεῖο, πάρα 'κατὸ στ' ἀργάστι* = κάμνει (ἐργάζεται, ἀποδίδει) περισσότερο μιὰ γυναῖκα στὸν ἀργαλεῖο, παρὰ ἓκατὸ γυναῖκες στὸ ἀδράχτι (ἡ ἀπόδοση τῆς ἐργασίας εἶναι μεγαλύτερη, ὅταν ἔχουν γίνῃ προηγουμένως οἱ λεπτομέρειες) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀργὸ (ἀργός): *Τὶ κ-κάν-νει τσωμὶ στὸν ἀργό, νὰ μὴ τοῦπῃ τῷ π-παιδίως του* = ὅποιος κάμνει ψωμὶ (σιτάρι) στὸ ἀργό (τὸ χέρσο χωράφι), νὰ μὴ τὸ πεῖ στὰ παιδιὰ

του (διότι τὸ χέρσο χωράφι δὲν ἀποδίδει καὶ ἂν κάποτε ἀποδώσῃ, πρᾶγμα σπάνιο, δὲν πρέπει νὰ τὸ ξέρουν οἱ νεώτεροι, γιὰ νὰ μὴ συνηθίσουν στὴν εὐκόλῃ ἐργασία χωρὶς ἀπόδοση) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἄρνι (I): πεθαίνουν πλὴν ἄρνια πάρα πρόβατα = πεθαίνουν περισσότερα ἄρνια παρὰ προβατίνες (διότι τὸ κρέας τοῦ ἄρνιου εἶναι πιὸ νόστιμο ἀπὸ τὸ κρέας τῆς προβατίνας καὶ ἐξοδεύεται ἐνωρίς) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

ἄρνι (II): *Πρωῶμον ἄρνι, πρωῶμον γέρατο* = πρώιμο ἄρνι, πρώιμο κέρατο (τὰ πρώιμα ἀποδίδουν ἐνωρίτερα) Καλαβρ. (Βουνί)

βγυν-νὸ (γυμνός): *Μὲ τὰ ροῦχα τὰ δικά του ἔμεινε βγυν-νὸ* = μὲ τὰ δικά του ροῦχα (μὲ τὴν περιουσία του) ἔμεινε γυμνός (γιὰ τὸν σπάταλο, ποὺ ἐξανεμίζει τὴν περιουσία του καὶ μένει πάμπτωχος) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

βίτσιο (vizio): *Ὁ γάδαρο, τὶ τρώει τὴ σ-σουκία, ἀφήν-νει τὸ βίτσιο, σὰμ θεαίνῃ* = ὁ γάιδαρος, ποὺ τρώει τὴ συκία, ἀφήνει τὴν κακὴ συνήθεια, ὅταν πεθάνῃ (βίτσιο = τὸ Ἰταλ. οὐσ. vizio = ἐλάττωμα, κακὴ συνήθεια· οἱ κακὲς συνήθειες δύσκολα ξεριζώνονται) Καλαβρ. (Κουάφι.)

βοῦδι (βόδι): *Βοῦδια γ' ἀργασία καὶ βοῦθουλεῖα γιὰ σπορά* = βόδια ἀρσενικά γιὰ τὸ πρῶτο ὄργωμα χέρσου χωραφιοῦ καὶ ἀγελάδες γιὰ τὴ σπορά τοῦ ὀργωμένου χωραφιοῦ (ὁ κατάλληλος ἐργάτης γιὰ τὴν κατάλληλὴ ἐργασία) Καλαβρ. (Μπόβ.)

βοῦθουλεῖα (βοῦς θήλεια) (I): *Μὴ βάλῃ βοῦθουλεῖε στὲς ἀργασίε* = μὴ βάλῃς ἀγελάδες νὰ ὀργώσουν τὰ χέρσα χωράφια (νὰ μὴν ἀναθέτωμε τίς δύσκολες ἐργασίες στοὺς ἀδύνατους ἐργάτες) Καλαβρ. (Μπόβ.)· πβ. τὴν προηγούμενη.

βοῦθουλεῖα (II): *Τὶ μ-μὲ βοῦθουλεῖε ἀλάν-νει, ποῦ-δὲν καρπὸ δὲν γάν-νει* = ὅποιος ὀργώνει μὲ ἀγελάδες, δὲν κάμνει πολὺ καρπὸ (ἀλάν-νω, ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐλαύνω = ὀργώνω· τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιοῦμε) Καλαβρ. (Μπόβ.)· πβ. τίς δύο προηγούμενες.

βρέχω: *Τοῦ καλόμοιρου τοῦ βρέχει στὸμ πιλάκι* = τοῦ καλότυχου τοῦ βρέχει (πέφτει ἢ βροχῇ) μέσα στὸ πιλάκι (πιλάκι, ὑποκορ. τοῦ βυζαντ. οὐσ. πίλα, Λατίν. pila = μικρὴ δεξαμενὴ, ὅπου συγκεντρώνεται ὁ μοῦστος· ὁ καλότυχος ἔχει ὠφέλειες καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ δὲν περιμένει) Καλαβρ. (Μπόβ.)

γάδαρο (γάιδαρος): *Σὰν ὁ γάδαρο 'εἰ θ-θέλῃ νὰ πίση, ἀμβάτουλα τοῦ σουλαυράει* = ὅταν ὁ γάιδαρος δὲ θέλῃ νὰ πιῇ νερό, μάταια τοῦ σφυρίζεις (ἀμβάτουλα = Ἰταλ. ιδιωματικὸν ἐπίρρ. = μάταια· ὅταν ἓνας δὲν ἔχῃ ὁρεξὴ νὰ κάμῃ κάτι, χαμένες πᾶνε οἱ παροτρύνσεις) Καλαβρ. (Μπόβ. κ.ά.)

γείτονα (γείτονες): *Γιὰ 'να ἄχαρο γείτονα, μὴ πουλήσῃ τ' ἀμβέλι* = νὰ μὴ

πουλήσης τὸ ἀμπέλι ἐξ αἰτίας ἑνὸς κακοῦ γείτονα (νὰ μὴ θυσιάσουμε τὰ μεγάλα συμφέροντα γιὰ ν' ἀποφύγουμε μετριότερα κακὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

γιαλὸ (αἰγιαλός): Ὁ γιαλὸ γελάει δλω = ὁ γιαλός, ἡ πεδινὴ παρὰ τὴν παραλίαν ἔκταση γελάει (εὐχαριστεῖ) σὲ ὅλους (διότι ἀποδίδει περισσότερον ἀπὸ τὰ ὀρεῖνὰ χωράφια) Καλαβρ. (Βουνι)

γίδι: Ἐναν γίδι σκουλικάρι γυν-γών-ιει ἔναν γασ-σάρι = ἓνα γίδι ποὺ ἔχει σκουλήκια (ἄρρωστο) γυμνώνει ἓνα κοπάδι (κασ-σάρι = ἀπὸ τὸ Λατιν. οὐσ. casearium = τυροκομεῖο καὶ κατὰ σημασιολογικὴ ἐπέκταση κοπάδι προβάτων ἢ γιδιῶν· ἓνας διεσθαρμένος ἡμπορεῖ νὰ διαφθεῖρη τὸ σύνολο) Καλαβρ. (Μπόβ.)

δενδρό (δενδρόν): Δενδρό, τί δὲ φ-φέρ-ρει, δῶσ' του μὲ τὸ πελέκι = τὴ δρῦ, ποὺ δὲν παράγει καρπὸ, δῶσ' της μὲ τὸ πελέκι, κόψε τη (ὅ,τι εἶναι ἄχρηστο, πρέπει νὰ ἐκλείπη) Καλαβρ. (Βουνι)

δζουνάρι (ζωνάρι): Τὶ κ-κάν-νει τὰ τσύλα στὸ δζουνάρι, νὰ τὰ γουάλη στὸ μάλι = ὅποιος κάνει ξύλα (κόπτει ξύλα) στὸν κρημνὸ (ἀπὸ δένδρα, ποὺ εἶναι στὸν κρημνὸ), νὰ τὰ βγάλη στὸ ὁμαλὸ μέρος (δζουνάρι = ζωνάρι, κρημνός· ὅ,τι ἀποκτᾷ κανεὶς μὲ κίνδυνο, πρέπει καὶ νὰ τὸ ἀπαλλάσῃ ἀπὸ νέο κίνδυνο) Καλαβρ. (Μπόβ.)

διαπάω (διψῶ): Δὴν διαπάης-ε, ἔγοσα σὲμ ποταμό, δέ στο-ενάκι = ὅταν διψᾷς, πηγαινε (ἔβγα) στὸν ποταμό, ὅχι στὸ ρυάκι (ὅταν ἔχῃς ἀνάγκη βοήθειας, νὰ καταφεύγῃς στὸν ἰσχυρὸ καὶ ὅχι στὸν ἀνίσχυρο) Καλαβρ. (Ροχούδ.)

ζμίνγω (σιμίγω): Ἐζμίχτησ-σα στερίφα καὶ γαλάρια = ἔσμιζαν στεῖρα καὶ ἔγγαλα (πρόβατα· ἀνακατώθηκαν οἱ ἐργατικοὶ μὲ τοὺς ἀκαμάτηδες) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἡλγίο (ἡλιος): Δὲν ὅλοι ἀγαποῦνε τὸν ἡλγίο, τί τρακλένει = δὲν ἀγαποῦν ὅλοι τὸν ἥλιο, ποὺ πάει νὰ βασιλέψῃ (ὅταν οἱ ἰσχυροὶ χάνουν τὴ δύναμή τους, χάνουν καὶ τοὺς φίλους των) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

ισών-νω (ισώω): Πις ισών-νει καλὰ, κίουμᾶται κάγ-γιο = ὅποιος ισώνει (στρώνει τὸ κρεβάτι) καλὰ, κοιμᾶται καλύτερα (ὅποιος τακτοποιεῖ τίς ὑποθέσεις του, ἀναπαύεται ἡσυχος)· πβ. τὴ νεοελληνικὴ «ὅπως στρώσεις, θὰ κοιμηθῇς».

κάγ-γιο (κάλλιον) (I): Κάγ-γιο στὰ κέρατα τοῦ ἀργάτη, πάρα στὸ στόμα σ-σου = καλύτερα (νὰ πέσω) στὰ κέρατα ἑνὸς ταύρου, παρὰ στὸ στόμα (γλώσσα) σου (ἀργάτη = ἐργάτης, τὸ γερὸ βόδι, ὁ ταῦρος· ἡ χειρότερη σωματικὴ κόπωση εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὴν ἡθικὴ προσβολή) Καλαβρ. (Ροχούδ.)

κάλ-λιο (κάλλιον) (II): Κάλλιο σ-σήμερον δ' ἄβγὸ καὶ δὲν αὔρι τὴμ βούδ-δα = καλύτερα (νὰ πάρῃς) σήμερα τὸ ἄβγὸ, παρὰ αὔριο τὴν ὄρνιθα. Συνών. μὲ τὴ νεοελληνικὴ «κάλλιο πέντε καὶ στὸ χέρι, παρὰ δέκα καὶ καρτέρει» Καλαβρ. (Βουνι)

καλὸ (καλός): Ἡ καλὴ δακία κάν-νει τὴν γαλὴ δ-δουλεῖα = ἡ καλὴ μπουκιὰ

(τὸ καλὸ φαγητό), κάνει τὴν καλὴν ἐργασία (δακία = ἀπὸ τὸ ἀρχ. οὐσ. δάκος, δάκνυμι· ἐργάζεται καλὰ ὅποιος σιτίζεται καλὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

καρκαράω (κακκαρίζω): *Ἡ ποῦδ-δα κἀν-νει τ' ἀγοῦδ καὶ ὁ ἀλέστορα καρκα-
ράει* = ἡ ὄρνιθα κάνει τ' ἀβγό καὶ ὁ ἀλέκτορας κακκαρίζει (γιὰ κείνους, ποὺ σφε-
τερίζονται τὶς ἐπιτυχίες ἄλλων) Καλαβρ. (Ροχοῦδ.)

κλῆμα: *Πὼς ἐν' δὲ κλῆμα, θέλει τὸ παλούκι* = ὅπως εἶναι τὸ κλῆμα, χρειάζεται
τὸ παλούκι, τὸ ὑποστήριγμα (ἡ βοήθεια, ἡ ὑποστήριξη, πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ
τὶς ἀνάγκες αὐτοῦ, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ὑποστηρίξεως) Καλαβρ. (Ροχοῦδ.)

λαγὸ (λαγός): *Ὁ λαγὸ τῇ β-βραδεῖα γουάν-νει στὴν γαμβία* = ὁ λαγὸς βγαίνει
στὴν πεδιάδα τὸ βράδυ (ὁ δειλὸς ξανοίγεται, ὅταν δὲν ὑπάρχει κίνδυνος) Καλαβρ.
(Μπόβ.)

λάχρι (βλᾶχρον): *Ἰκεῖ, ποῦ ἐν ἱστάδζει τ' ἄλατρο, ἰγαίν-νει τὸ λάχρι* =
ἐκεῖ ποῦ δὲ φτάνει τὸ ἄροτρο, βγαίνει (φυτρώνει) ἡ φτέρα (λάχρι = ἀπὸ τὸ ἀρχ.
οὐσ. βλᾶχρον, δωρ. τύπ. τοῦ οὐσ. βλῆχρον = φτέρα· στὴν ἀκαλλιέργητη κοινωρία
φυτρώνουν τὰ ζιζάνια) Ἀπουλ. (Μαρτάν.) Ἡ σήμ. μεταφορική.

λόγο (λόγος): *Τὸ βοῦδι κρατέται ἀν' δὲ κέρατο καὶ ὁ ἄθρωπο ἀν' δὲ λ-λόγο* =
τὸ βόδι συγκρατεῖται ἀπὸ τὸ κέρατο καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λόγο (γιὰ τὰ λογικὰ ὄντα
ἰσχύει τὸ λόγος ἢ ὑπόσχεσις, γιὰ τὰ ἄλογα ἢ βίαια) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχοῦδ.)

μάνα: *Τὸ σπολάσ-σιν ἄθ-θιε, ὁ λύκος πὼς ζεῖ φάει τὴ μ-μάνα μ-μου, εἶπεν δὲ
χιμαίρι* = τ' ἀσπαλάθι ἀνθισε, ὁ λύκος ἤμπαρε νὰ φάη τὴ μάνα μου, εἶπε τὸ ριφάκι
(διότι δὲν ἔχω πιά ἀνάγκη ἀπὸ τὸ γάλα τῆς γιὰ τοὺς ἀχαρίστους, ποὺ ἀδιαφοροῦν
τελείως γιὰ τοὺς εὐεργέτες τους, ὅταν παύσουν νὰ ἔχουν ἀνάγκη τῆς βοήθειάς τους)
Καλαβρ. (χωρίο Ροχοῦδ.)

Μάρτη (Μάρτιος): *Ὁ Μάρτης ἐκόμβωε τὴ μ-μάναν δου κ' ἐκεῖνο ἐμβαίθη γε-
λώνδα* = ὁ Μάρτης ξεγέλασε τὴ μάνα του κ' ἐκεῖνος ἄρχισε νὰ γελάη (κομβών-νω =
κομπώνω, ξεγελῶ, ἐμβαίθη = ἄορ. τοῦ ἐμβαίνω = ἀρχίζω· ἡ παροιμία ὑπαινίσσεται
τὶς ἀπότομες μεταβολές τοῦ καιροῦ κατὰ τὸ μῆνα Μάρτιο) Καλαβρ. (Βουνι)

νύφτα (νύκτα) = *Τὶς φαίνει νυφτοῦ, 'ε κ-κἀν-νει 'μάτι* = ὅποιος ὑφαίνει τὴ
νύχτα, δὲν κάμνει πουκάμισο (νυφτοῦ = νυκτός, ἐν καιρῷ νυκτός, 'μάτι = ἱμάτιον,
πουκάμισο· ἡ ἐργασία, ποὺ γίνεται τὴ νύχτα, εἶναι ἐλλιπής) Ἀπουλ. (Καλημ.)· πβ. τὴ
νεοελληνικὴ «τῆς νύχτας τὰ καμώματα τὰ βλέπει ἡ μέρα καὶ γελᾷ».

πατροῦνα, ὁ (πατρῶνος): *Τ' ἀμ-μάτι τοῦ πατροῦνα ἰκάν-νει παχὺ τ' ἀμπάρι* =
τὸ μάτι τοῦ ἰδιοκτήτη κάμνει παχὺ (παχαίνει) τὸ ἄλογο (πατροῦνα = ἀπὸ τὸ Ἰταλ.
οὐσ. *padrone* = κύριος, ἰδιοκτήτης, ἀμπάρι = ἱππάρι(ον)· τὸ μάτι, ἡ φροντίδα τοῦ
ἰδιοκτήτη γεωργοῦ συμβάλλει, ὥστε ὅλα νὰ πᾶνε καλὰ καὶ τὰ ζῶα του νὰ τρέφονται
καλὰ) Ἀπουλ. (Στερν.)

πίσκοπο (ἐπίσκοπος): Σὰν ὁ *πίσκοπο* πεινάη, *μαναχόν* δον πάει στοῦ *μ-μύλο* = ὅταν πεινάη ὁ ἐπίσκοπος, πάει μόνος του στοῦ μύλο (γιὰ νὰ τ' ἀλέσουν τὸ σιτάρι, νὰ κάμη ψωμί· ἡ ἀνάγκη καταργεῖ τοὺς τύπους) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ποδ-φῶ (πολὺς): *Καρκαρίματα ποδ-δά*, *λίγα ἀγουνά* = κακκαρίσματα πολλά, λίγα ἀβγά (γι' αὐτούς, ποὺ διατυμπανίζουν τὶς παραμικρὲς ἐπιτυχίες τους) Καλαβρ. (Ροχούδ.)· πβ. τὴ νεοελληνικὴ «πολὺς θόρυβος γιὰ τὸ τίποτε».

πούδ-δα (πούλλα): Στὸ σπίτι, *τὶ τραγουδάει ἡ πούδ-δα* δὲν γάν-νει *μάϊ ἡμέρα* = στοῦ σπίτι ποὺ τραγουδεῖ ἡ ὄρνιθα δὲ ξημερώνει ποτέ (μάϊ = τὸ Ἰταλ. ἐπίρρ. *mai* = ποτέ· τὸ ξημέρωμα τὸ ἀναγγέλλει ὁ κόκορας καὶ ὄχι ἡ ὄρνιθα· δὲν ξετελεῖται μιὰ ἐργασία, ὅταν ὁ ἐργάτης εἶναι ἀναρμόδιος) Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)

σπέρ-ρω (σπέρνω): *Τὶ σπέρ-ρει* στοῦ κατέφορο, δὲν *δελέγει* τὴ σπορά = ὅποιος σπέρνει στοῦ κατήφορο, δὲ μαζεύει (οὔτε) τὸ σπόρο (ματαιοπονεῖ αὐτός, ποὺ δὲν ἐνεργεῖ στὰ σίγουρα) Καλαβρ. (Βουνί)

τρυπούδ-δα (τρυπούλλα): *Μία τρυπούδ-δα*, *σὰν ἂν ἀνέρι*, *τελειών-νει* τὸ σπίτι *καὶ τ' ἀμβέλι* = μιὰ τρυπούλλα, ὅσο ἕνα ἀνέριο, τελειώνει (ξεπαστρεύει) τὸ σπίτι καὶ τὸ ἀμπέλι (τρυπούδ-δα = μεταφορικῶς τὸ μικρὸ χρέος· τὸ χρέος ἀπὸ δάνειο, ὅσο μικρὸ καὶ ἂν εἶναι, ἡμπορεῖ νὰ ἐξυφάνισι ὁλοκληρὴ περιουσία) Καλαβρ. (Μπόβ.)

τσόφα (ψόφα): *Τσόφα*, γάδαρό *μ-μου*, *σήμερα*, *τί αὐτὸ σοῦ φέρ-ρω χόρτα* = ψόφησε, γάϊδαρέ μου, σήμερα, γιατί αὐτὸ θὰ σοῦ φέρω χόρτα (γιὰ τὶς καθυστερημένες ἐνέργειες, ποὺ ἀποβαίνουν ἀνωφελεῖς) Καλαβρ. (Μπόβ.)

φράστη (φράχτη): *Ἀν δὲ φ-φράστε καὶ ἂν δὲν γλέφτα* νὰ σᾶς ἐβλέτση ὁ θεὸς = ἀπὸ τοὺς φράχτες καὶ ἀπὸ τὸν κλέφτη νὰ σᾶς φυλάξῃ ὁ θεὸς (διότι ὁ κλέφτης κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ φράχτη· ὁ κρυφὸς ἐχθρὸς εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος) Καλαβρ. (Μπόβ.)

φτωχὸ (πτωχός): *Στοῦ φτωχοῦ βρέχει* στοῦ-ν *ἀλώνι* = στοῦ ἀλώνι τοῦ φτωχοῦ (γεωργοῦ) πέφτει βροχὴ (ὅλες οἱ ἀναποδιὲς συμβαίνουν στοὺς φτωχοὺς) Καλαβρ. (Μπόβ.). Πβ. τὴ νεοελληνικὴ «ὁ φτωχὸς κ' ἡ μοῖρα του».

χιονίδζει (χιονίζει): *Σὰ χ-χιονίδζει* στὴν ὁτσεῖα, οἱ λύκοι *κατεβαίν-νου* στὴν *γαμβία* = ὅταν χιονίζει στοῦ βουνό, οἱ λύκοι κατεβαίνουν στὴν πεδιάδα (ὁτσεῖα = ὀξεῖα, ἐννοεῖται τὸ οὐσ. κορυφή, ὀξεῖα κορυφὴ βουνοῦ = τὸ βουνό· στὴν ἀνάγκη ἀλλάζει κανεὶς παλιὲς συνήθειες) Καλαβρ. (Μπόβ.)

2. ΓΝΩΜΙΚΑ

Ἄγουστο (Αὐγουστος): *Ἄγουστο* ἀμβιέει *γράμ-ματα* = ὁ Αὐγουστος πέμπει γράμματα (προειδοποιεῖ γιὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ χειμῶνα) Ἀπουλ. (Μαρτάν.)

Γενάρη (Ἰανουάριος) (Ι): *Τὶς ἐσπέρ-ρει* τὸν *Γενάρη*, δὲ *χ-χωρεῖ* *ποδ-φῶ*

σιτάρι = ὅποιος σπέρνει τὸ Γενάρη, δὲ θωρεῖ πολὺ σιτάρι (διότι τὰ ὕψιμα σπαρτὰ δὲν ἀποδίδουν) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Γενάρη (II): *Οἱ καλὲ μέρε τοῦ Γενάρου δών-νουσι καλὸν γαρπὸ τοῦ μασ-σάρου* = οἱ καλὲς ἡμέρες τοῦ Γενάρη δίνουν καλὸ καρπὸ στὸ γεωργὸ (μασσάρο = τὸ Ἰταλ. οὐσ. *massaro* = ἰδιοκτητῆς χωραφιοῦ, γεωργός· οἱ καλωσυνάδες κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριο ὠφελοῦν τὰ σπαρτὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.) — TNC, 372.

δρῶν-νω (ιδρώνω): *Σπόρο δρῶν-νονδα καὶ σκαλεστήρα παλαίνονδα* = νὰ σπέρνῃς ἰδρώνοντας καὶ νὰ σκαλίζῃς τὸ σπαρτὰ βρεχόμενος (γὰρ τῇ σπορᾷ χρειάζεται ξερὸς καιρὸς, γὰρ νὰ μὴ σαπίζῃ μὲ τὴ βροχὴ ὁ σπόρος, γὰρ τὸ σκάλισμα βροχερός) Καλαβρ. (Μπόβ.)

θερίζ-ζω (θερίζω): *Θερίστε καὶ ἀλωνίστε, ὁ χειμῶνα ἔρκεται* = θερίσετε καὶ ἀλωνίσετε, ὁ χειμῶνας ἔρχεται (οἱ γεωργικὲς ἐργασίες πρέπει νὰ γίνωνται ἐγκαίρως) Καλαβρ. (Βουνί, χωρίο Ροχούδ.)

καιρὸ (καιρός): *Τὶς ἰσπέρ-ρει μὲ τὸν ἄχαρον καιρό, κάν-νει χόρτο καὶ δὲν γαρπὸ* = ὅποιος σπέρνει μὲ ἄσχημο καιρὸ (κακοκαιρία), κάμνει χόρτο καὶ ὄχι καρπὸ (διότι μὲ τὴ βροχὴ πολλὸς σπόρος σαπίζει καὶ στὴ θεοῦ του φυτρώνουν ἄγρια χόρτα) Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)

καλό: *Χωράφι ἀντήλιο καὶ ποτιστικό, σπορῶν-νει τὸ σπῖτι ἀπὸ δὲ καλὸ* = χωράφι ἀντήλιο (ποὺ τὸ χτυπάει ὁ ἥλιος) καὶ ποτίζεται, γεμίζει τὸ σπῖτι ἀπὸ ἀγαθὰ (διότι ἀποδίδει περισσότερα) Καλαβρ. (Βουνί, χωρίο Ροχούδ.)

καμουλία: *Μὲ τὲ κ-καμουλίε δὲ σ-σηκών-νει τ' ἀσκάδια* = μὲ τὴν ὀμίχλη δὲν ἀποθηκεύεις τὰ ξερὰ σῦκα (καμουλία = ὀμίχλη, ἀσκάδι = τὸ ἀρχ. ἰσχαδίων = ξερὸ σῦκο· διότι, ὅταν τὰ σῦκα εἶναι ὑγρά, σκουληκιάζουν) Καλαβρ. (Ροχούδ.)

κροπία (κοπριά) (I): *Κροπία ποτ-φῇ καὶ λίγο νερό, κάν-νει ἄχερο μέγα, λίγο γαρπὸ* = πολλὴ κοπριά καὶ λίγο νερὸ κάμνει μεγάλο (πολὺ) ἄχυρο καὶ λίγο καρπὸ (διότι χωρὶς νερὸ τὰ στάχυα δὲ μεστώνουν) Καλαβρ. (Μπόβ.)

κροπία (II): *Τὶς ἔχει κροπία καὶ καιρό, κρατάει ἂν τὴμ βάρβα τὸ Χριστὸ* = ὅποιος ἔχει κοπριά καὶ διαθέσιμο καιρὸ, κρατεῖ τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὰ γένεια (ὅποιος κοπρίζει τὰ χωράφια του καὶ ἔχει διαθέσιμο χρόνο νὰ τὰ καλλιεργῇ, ἱκανοποιεῖται ἀπὸ τὴν παραγωγὴ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

λίρι (ἴρις): *Λίρι τὴ π-πουρ-ρή, ἔμβα στὴ μ-μονή, λίρι τὴ βραδεῖα, ἔγ-γουα στὴν δουλεῖα* = οὐράνιο τόξο (ἂν φανῇ) τὸ πρωί, ἔμπα στὸ σπιτάκι (τῆς ἐξοχῆς), οὐράνιο τόξο τὸ βράδυ, ἔβγα στὴ δουλειά, πῆγαινε νὰ δουλέψῃς (λίρι = τὸ ἀρχ. οὐσ. ἴρις· ἂν φανῇ τὸ οὐράνιο τόξο τὸ πρωί, προμηνύεται κακοκαιρία, ἂν φανῇ τὸ βράδυ, προμηνύεται καλὴ σὺνη) Καλαβρ. (Μπόβ., Ροχούδ., Χωρίο Ροχούδ.)

Μάγη (Μάιος): *Ὁ Μάγη βρέχει καὶ οἱ μύλοι ἀλέθουνσι* = τὸν Μάιο βρέχει καὶ

οί μύλοι ἀλέθουν (τὸ Μάϊο, ἂν καὶ βρέχει ἀκόμη καὶ τὰ σιτηρὰ δὲν ἔχουν ὠριμάσει τελείως, ὅμως οἱ μύλοι ἀλέθουν τὸ καινούργιο σιτάρι, ποὺ οἱ γεωργοὶ θερίζουν πρόωρα, ἐπειδὴ ἔχουν τελειώσει οἱ προμήθειες τοῦ χρόνου) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Μάρτη (Μάρτιος) (I): *Κάλλ-λιο ἡ μάνα σου νὰ σὲ κλάτση, πάρα ὁ ἡλ-λιο τοῦ Μαρτίου νὰ σὲ κάτση* = καλύτερα νὰ σὲ θρηνήσῃ ἡ μάνα σου, παρὰ νὰ σὲ κάψῃ ὁ ἥλιος τοῦ Μάρτη (διότι τὸ Μάρτη ἔχει περισσότερη ἡλιοφάνεια ἀπὸ τοὺς μῆνες τοῦ χειμῶνα καὶ οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου καΐνε τὴν ἐπιδερμίδα τῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστη ἀπὸ ἥλιο) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Μάρτη (II): *Ἄτ-τὸ Μ-μάρτη καλοκαίρι κι ἄτ-τὸν Ἄγουστο ὅ-σσιμῶνα* = ἀπὸ τὸ Μάρτιο (ἀρχίζει) καλοκαίρι καὶ ἀπὸ τὸν Αὐγουστο χειμῶνας (διότι τὸν Μάρτη ἀρχίζει νὰ ὑποχωρῇ ὁ χειμῶνας καὶ βελτιώνεται ὁ καιρὸς, ἐνῶ τὸν Αὐγουστο ἀρχίζει νὰ χαλάῃ) Ἀπουλ. (Μαρτάν.)

πρόβατο: *Σὰν δὲ πρόβατα παϊδίζουνσι καὶ κὰν-νου σιῖνιάλια, γένονδαι πέλαγα ὅλα τὰ μάλια* = ὅταν παίζουν τὰ πρόβατα καὶ κἀμνουν διάφορες κινήσεις, γίνονται λίμνες ὅλες οἱ πεδιάδες (σιῖνιάλο = ἀπὸ τὸ *Τ-αλ. οὐσ. segnale* = σημεῖον, ἐνδειξη· ὅταν χοροπηδοῦν τὰ πρόβατα, εἶναι ἐνδειξη ἐπικείμενης νεροποντῆς) Καλαβρ. (Μπόβ.)

σπέρ-ρω (σπέρνω): *Τὶ π-πρῶμα σπέρ-ρει, πρῶμα σέρ-ρει, κι ἂν ἐσπείρῃ κριθάρι, γρῶνᾷ-σει τὴν δρωτινὴν βεῖνα* = ὅπως σπέρνει πρῶμα, πρῶμα μαζεύει (σῦρνει) καὶ ἂν σπείρῃ κριθάρι, βγάλλει (διώχνει) τὴν πρῶτην πεῖνα (διότι τὸ κριθάρι ὠριμάζει ἐνωρὶς καὶ προσφέρει στὸ γεωργὸ ψωμὶ μὲνός τελεσιώνουν οἱ προμήθειες τοῦ χειμῶνα) Καλαβρ. (χωρὶο Ροχούδ.)

τυσυχράδα (ψυχράδα): *Τσυχράδα τοῦ γιαλοῦ καὶ δζέστα τῆς ὀτσεῖα* = ψύχρα τῆς παραλίας καὶ ζέστη τοῦ βουνοῦ (ἡ ψύχρα εἶναι πιὸ αἰσθητὴ στὴν παραλιακὴ ζώνη, ἐπειδὴ ὑπάρχει ὑγρασία καὶ ἡ ζέστη πιὸ αἰσθητὴ στὸ βουνό) Καλαβρ. (Μπόβ.)

RÉSUMÉ

Proverbes et sentences des Hellénophones de l'Italie du Sud

par Anast. Karanastassis

L'auteur publie et interprète des proverbes et sentences relatifs à la vie agricole et pastorale des populations de langue grecque de l'Italie du sud, en particulier de la région de la Calabre, textes qu'il a recueillis en même temps que d'autres matériaux folkloriques et linguistiques au cours de longues recherches effectuées sur le terrain.